

KOSOVA'DA MEŞHED-İ HÜDAVENDİĞÂR VE İLK DEVİR OSMANLI MİMARİSİNDE TÜRBE GELENEĞİ*

*Hamza GÜNDOĞDU***

ÖZET

Kosova Meydan Savaşı'nda şehit düşen Sultan I. Murad'ın kanının döküldüğü yerde inşa edilen ve Sultan Murad adına izafeten Meşhed-i Hüdavendigâr olarak adlandırılan Türbe, Kosova yakınlarında etrafı çevrili bir avlu içerisinde müştemilat ile birlikte yer almaktadır. Osmanlı döneminde ve yakın tarihlerde onarım ve tadilat gören yapı, son olarak 2003-2005 yılları arasında Prof. Dr. Hakkı Acun'un da danışmanlığı altında son restorasyonunu geçirmiştir. Çevresi ile birlikte mamur, ahenkli bir bütünlüğe sahip olan bu yapı, Osmanlı türbe anlayışının önemli örneklerinden biridir. Çeşitli dönemlere ait onarımlar ve içindeki kalem işi süslemelerle üslup özellikleri kısmen değişmiş olsa da, Türbe yapısı geleneksel özelliklere sahiptir. Aslında I. Murad'ın makam türbesi olan bu yapı, yapılan ekleme ve onarımlarla O'nun Bursa'daki gerçek türbesinden farklı bir özelliğe dönüşmektedir.

İlki Rumeli Beylerbeyi Melek Ahmet Paşa tarafından 1660 yılında yapılan onarım esnasında etrafına çekilen duvarla koruma altına alınan türbe için kuyu açtırılmış, ağaç diktirilmiş ve vakıf kurdurularak görevliler tayin edilmiştir.

1848 yılındaki Abdülmecid tarafından yenilenen Türbe, plan bakımından özünü muhafaza etmekle birlikte üslup açısından o dönemin izlerini taşımaktadır.

Sultan Abdülaziz ve Sultan Reşad dönemlerinde de restore edilen Türbenin çevresinde, bir çeşme ve medrese temeli atılarak günümüze kadar gelmesi sağlanmıştır.

Bu makalede, Osmanlı türbe anlayışı ve Türbe çevresindeki bazı mezarlara dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Osmanlı, Meşhed-i Hüdavendigâr, türbe.

MASHHAD-I HÜDAVENDİĞÂR IN KOSOVO AND TRADITION OF THE TOMB OF FIRST IN OTTOMAN ARCHITECTURE

ABSTRACT

Kosovo Square War martyrs Sultan Murad's blood is spilled on the floor, built and Sultan Murad name in honor of Mashhad-i Hüdavendigâr called Tomb of Kosovo near an enclosed courtyard within the premises with are located. During the Ottoman period and remedial construction and repairs in recent history, most recently between 2003-2005, under the supervision Prof. Dr. Hakkı Acun's has undergone recent restoration. Built with the environment, having a harmonious whole, this structure is one of the most important examples of the concept of Ottoman tomb. Repair of various eras and styles with stenciled decorations in the partially altered, although the tomb structure has traditional features. In fact, this structure with I. Murad's tomb authorities, with additions and repairs are made into a feature different from the actual tomb in Bursa.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, e-mail: hgundogdu@sakarya.edu.tr.

Firstly, Rumeli Beylerbeyi Melek Ahmet Pasha was tripped by well taken under protection wall around the tomb for repairs made during the year 1660, quilted tree and built the foundation officers have been appointed.

Renovated in 1848 by the Abdülmecid the tomb, in terms of style while maintaining the essence in terms of plan bears the traces of that era.

Sultan Abdülaziz and Sultan Reşad, periods around, and also restored the tomb, until today it has brought layed fountain and a madrasah.

In this article, understanding the Ottoman tomb and the tomb was intended to draw attention to some of the tombs around.

Key Words: Kosovo, Ottoman, Mashhad-i Hüdavendigâr, tomb.

Alâaddin Keykubad'ın **Kayı** boyu beyi **Ertuğrul Gazi**'ye yer ve yurt olarak Söğüt ve Domaniç dolaylarını göstermesinden (1232) sonra Kayılar, kalabalık bir grup halinde Bilecik yakınlarında, kendilerine tahsis edilen yere gelip çadırlarını kurmuşlardır. Yerleşmeyi takiben Ertuğrul Gazi'nin ölümüne kadar (1282) geçen elli yıl boyunca aşiretin mensupları, buldukları yörede âdet ve geleneklerini sürdürerek sessizce çoğalmışlar, çevrelerinde fazla önemli sayılabilecek bir hareketliliğe kalkışmamışlardır. Kuzey ve batıdan Bizans şehirleri ve yöneticileriyle, doğu ve güneyden de Anadolu Beylikleriyle komşu olan Kayılar, **Osman Bey**'in "Bey" seçilmesiyle "Aşiretten Beyliğe" dönüşmüşler, 1299 yılında da bağımsızlıklarını ilan ederek kendi geleceklerini kurma konusunda önemli adımlar atmışlardır¹.

1282'den 1326'ya kadar geçen 44 yıllık sürede Beyliğin başında bulunan Osman Bey, çevresinde birçok kale ve yerleşim birimini itaat altına alarak, Tekfur şehri Bursa sınırlarına dayanmıştır².

Çok yaşlı ve hasta olduğu halde oğlu **Orhan**'ın Bursa şehri kuşatmasını atının sırtında izleyen Osman Bey, Bursa iç kalesinde gördüğü bir yeri işaret ederek, "Beni o gümüşlü kubbenin altına gömün." diyerek vasiyette bulunmuştur³. Bir süre sonra Bursa'nın fethi gerçekleşmiş ve Osman Gazi de o arzu ettiği, Tekfur Sarayı civarındaki **St. Elie Manastırı** yakınına yaptırılan türbesine gömülmüştür⁴.

Osman Gazi'nin ölümünden sonra Beyliğin yönetimini devralan Orhan Gazi, Osmanlıları "Beylikten Sultanlığa" taşımıştır⁵. Onun zamanında doğudan İzmit ve Gebze'ye kadar Bizans sınırlarına yaklaşmış, kuzey kesimlerde Karadeniz'e kadar Sakarya'nın doğusunu da içine alabilecek şekilde Osmanlı toprakları genişletilirken, Bursa (1326) ve İznik (1331)'in fetihleriyle de Osmanlı toplumuna yeni bir güven ve kararlılık hâkim olmuştur⁶.

Bursa, İznik, Sakarya, İzmit çevrelerinden sonra Osmanlıların gözü daha da batıya çevrilmiş, bu kez de Balıkesir ve Çanakkale ile Marmara'nın güneyi Osmanlı topraklarına dâhil edilmiştir.

1353-1354'lerde Orhan Bey'in kardeşi **Süleyman Paşa**, bu kez de bir akıncı grubun başında Gelibolu'ya geçmiş, böylece Çanakkale Boğazı'nın iki yanı Türk kuvvetlerince kontrol altına alınarak buralara iskân başlamıştır⁷.

Orhan Bey'in 1359'da ölümü üzerine yerine **Hüdavendigâr** unvanıyla geçen **Sultan I. Murad** (1359-1389), kısa süre içinde Edirne'yi ele geçirerek (1361) Balkanlara önemli bir pencere açmıştır⁸. Bir

¹ Osmanlı Devletinin kuruluşu ile ilgili birçok kaynak bulunmaktadır. Bazıları için bkz. F. Emecen, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler*, C.9, s.15-32; F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972; P. Wittek, *The Rise of Ottoman Empire*, London 1938; H. İnalcık, "The Question of the Emergence of Ottoman State, *İJTS*, II/2 (1982), s.71-79; Ay. yz., "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.37-60; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s.505; C.E. Bosworth, *İslam Devletleri Tarihi*, (Çev. E. Merçil-M.Ş. İpşirli), İstanbul 1980, s.170-177; R.E. Koçu, *Osmanlı Tarihinin Ponoraması*, İstanbul 1964, s.15-vd.; F. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2001, s.40-vd. .

²Bkz. 1 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

³S. Eyice, "Bursa'da Osman ve Orhangazi Türbeleri", *Vakıflar Dergisi*, S.5, Ankara 1962, s.135; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al'i Osman* (Sad. Atsız), İstanbul 1949, s.112; M. Neşri, *Kitab-ı Cihannüma* (Sad. F.R. Unat-M.A. Köymen), C.I, Ankara 1949, s.145.

⁴Bkz. 3 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

⁵R.E. Koçu, *a.g.e.*, s.112; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1302)*, İstanbul 1966, s.41-vd.; F. Emecen *a.g.m.*, s.20-21.

⁶F. Emecen, *a.g.m.*, s.21; Ay. yz., *a.g.e.*, s.46-vd.; D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1291-1453*, (Çev. B. Umur), İstanbul 1999, s.160-vd. .

⁷F. Emecen, *a.g.m.*, s.23; D. Nicol, *a.g.e.*, s.255-vd.; R.E. Koçu, *a.g.e.*, s.113.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

yandan da Bizans'ı baskı altında tutan I. Murad, Bizans topraklarını batıdan sıkıştırarak onların Trakya ile ilişkisini kesmiş ve Balkanlardaki Türk fütuhatına devam etmiştir.

Kısa süre içinde Makedonya'nın güney taraflarını ele geçiren I. Murad, **Kosova**'da yaptığı savaşı da (1389) kazanmış, ancak savaş meydanında kendisinden yardım isteyen bir Sırp'ya yardım etmek için eğildiği sırada, bu Sırp asker tarafından şehit edilmiştir⁹.

I. Murad'ın şehit edildiği yere inşa ettirilen **Meşhed-i Hüdavendigâr**, Balkanların elimizden çıktığı 1912 yılına kadar, çeşitli tarihlerde onarımlar geçirerek günümüze ulaşmıştır¹⁰.

I. Murad'ın I. Kosova Savaşı sonrasında şehadeti ile (1389) yerine, oğlu Yıldırım Bayezid (1389-1402) Osmanlı tahtına oturmuştur. Yıldırım Bayezid, bir yandan babası I. Murad'ın Balkanlarda elde ettiği toprakları genişletmeye çabalarken öte yandan da kendisine sürekli engel olmaya çalışan Anadolu Beylikleri ve doğudaki Timur belasıyla uğraşmak zorunda kalmıştır¹¹. Ancak yine de babasının ölümü üzerine Osmanlıları Balkanlardan geri püskürtmeye çalışan Haçlı zihniyeti ile mücadeleyi sürdürerek, buralarda Osmanlıların kalıcı olduğunu Avrupalı unsurlara hatırlatma gereği duymuştur. Bununla birlikte Macaristan'ın batısı ile güney Romanya topraklarında yaşayan Slavların bir kısmını kontrol altında tutan Venedik Cumhuriyeti, Balkanların ortalarına doğru ilerleyen Osmanlıları durdurmak için, siyasi, askeri ve dini liderlik anlamında her türlü gücünü birleştirerek karşı ittifakı oluşturmuştur¹².

Yıldırım Bayezid'in 1402'de Ankara yakınlarında Timur'la yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine, oğulları arasında çıkan taht kavgası ve kargaşa dönemi, Osmanlı tarihinde **Fetret Devri** olarak bilinir. 1402'den 1413 yılına kadar geçen sürede diğer kardeşlerini bertaraf ederek 1413'de tahtı ele geçiren Çelebi Sultan Mehmed, 1421'e kadar devam eden hükümdarlık döneminde, devletin bütünlüğünü sağlayarak Anadolu ve Rumeli'deki karışıklıklara son vermiştir¹³.

Balkanlardaki asıl gelişme ve fetih hareketleri, Batılılarca da çok âdil bir hükümdar olarak tanınan II. Murad'ın 1421'den 1451'e kadar devam eden saltanatı boyunca başarıyla sürdürülmüştür. Bu dönemde Haçlılara karşı 1444 yılında kazanılan **Varna Zaferi** ile 1448 yılında kazanılan **II. Kosova Zaferi**'nden sonra Osmanlıların gücü Batılılar tarafından iyice anlaşılmış, bundan sonraki tarihlerde de Haçlı zihniyeti, topyekûn güç olarak, Osmanlılara karşı çıkmayı daha şiddetli şekilde sürdürmüştür.

1451 yılından 1481 yılına kadar 30 yıllık saltanatı süresince Fatih Sultan Mehmed'in ilk işi, Bizans'ı ortadan kaldırmak olmuştur¹⁴. Zira doğudan Gebze'ye ve Tuzla'ya, batıdan Silivri'ye kadar

⁸D. Nicol, **a.g.e.**, s.255-vd.; F. Emecen, **a.g.m.**, s.24.; H. İnalçık, "Edirne'nin Fethi 1361", **Edirne, Edirne'nin 600.Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara 1965, s.145-vd.; M. Aktepe, "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimpi Kalası", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, S.2. (1950), s.283-306; F. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri Edirne", **Edirne Serhattaki Paytaht**, İstanbul 1988, s.53.

⁹F. Emecen, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan...", s.26; S. Eyice, "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, C.XII, S.16, İstanbul 1962, s.71-vd.; M.T. Gökbilgin, "Kosova Meydan Muharebesi", **Aylık Ansiklopedi**, II, İstanbul 1946, s.526; M.M. Aktepe, "Kosova", **İA**, C.VI, s.869; M. Neşri, **a.g.e.**, s.305.

¹⁰S. Eyice, "Kosova'da...", s.72; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, C.V, İstanbul 1315, s.551-vd.; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **Kosova'da Osmanlı Mimarisi**, I, Ankara 2006, s.438-vd.; N. Konuk, "Balkanların Fethinden Bugüne Kosova Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Türbesi", **650. Yıl Sempozyumu Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıl Dönümü**, İstanbul 2002, s.97; Ay. yz., "Kosova'daki Osmanlı Mimari Eserleri I", **Bilge**, S.30, Ankara 2001, s.53-56, E.H.

Ayverdi, "Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, S.3, Ankara 1956, s.1-73; G. Goodwin, **A History of Ottoman Architecture**, London 1971, s.40-vd.; N. Hafız, "Sultan Murad Türbesini Korumak İçin Verilen Bir Berat", **Çevren**, S.3, Priştine 1974, s.39; M.Z. İbrahimgil, "Balkanlarda Türk Kültürü ve Sanatı", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu**, (İstanbul 28-30 Mayıs 1999), İstanbul 2000, s.428-437; Ay.yz., "Kosova'da Türk Eserleri", **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.23-24; N. Konuk, "Balkanlarda Türk Varlığının Simgesi Kosova Sultan Murad Türbesi", **Akşam** (Gazete), 5.11.2003; Ay. yz., "Balkanların Fethinden Bugüne...", s.97-vd.; A.O. Uysal, "Yugoslavya'da Bazı Türk Eserleri Hakkında", **Araştırma**, C.IV, Ankara 1992, s.41-vd.; R. Vırmaç, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri**, I, Ankara 1999; İ.A. Yüksel, "Kosova'da Türk Eserleri", **I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara 1992, s.46-vd. .

¹¹F. Emecen, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan...", s.30-31; Ö.H. Bıyıktaş, **Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı**, İstanbul 1934, müteaddit sayfalar; İ. Aka, "Timur'un Ankara Savaşı 1402 Fetihnamesi", **Belgeler**, XI/15, Ankara 1981-1982, s.1-22.

¹²F. Emecen, **İlk Osmanlılar...**, s.169-175; Ay. yz., "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan...", s.29; D. Nicol, **a.g.e.**, s. 321-323.

¹³F. Babinger, **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, (Çev. D. Körpe), İstanbul 2002, s.23; M. Neşri, **a.g.e.**, s.267; M. İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti", **Türkler**, C.9, s.157; M. Delibaşı, "Osmanlı-Bizans İlişkileri", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.123.

¹⁴F. Babinger, **a.g.e.**, s.96-vd.; F. Emecen "İstanbul'un Fethi", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.312-322; Z. Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", (Çev. S.S. Sinanoğlu), **Fatih ve İstanbul**, İstanbul 1953, s.28-29.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

genişletilmiş Osmanlı toprakları arasında, sadece başkent **Konstantinopolis** ile banliyölerinde sıkışıp kalmış olan Bizans devleti, kocaman bir İmparatorluktan, küçücük bir toprak parçasına sığınmak zorunda kalmıştır.

1453 yılının 29 Mayıs'ında Konstantinopolis'in Fatih Sultan Mehmed tarafından fethi ile bin yıldan fazla sürmüş olan Bizans İmparatorluğu ortadan kalkmış bulunuyordu. İstanbul'un Türklerce fethi, dünyada tarihi, siyasi, askeri, ekonomik ve sanatsal anlamda, hatta dini reformlar alanında pek çok değişikliklerin meydana gelmesine sebep olurken bir çağın açılıp bir çağın kapanması olarak da yorumlanmış, hatta Avrupa'da **Rönesans** olarak kabul edilen **Aydınlanma Çağı**'nın başlangıcı sayılmıştır.

İstanbul'un fethinden sonra dur durak bilmeden gece gündüz çalışarak Osmanlı topraklarını doğuda ve batıda genişletmeye çalışan Fatih Sultan Mehmed'in, yaklaşık her yıl kendisine karşı hemen her alanda meydana gelen tertip ve tehditlere başarı ile karşı koymasıyla devletini imparatorluk düzeyine çıkardığı da bir gerçektir¹⁵.

Özellikle de Venedik, Roma (Vatikan), Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan devletlerinin katılımlarıyla karada ve denizde Osmanlılara karşı girişilen savaşların pek çoğunun Batılılar adına başarısızlık ve toprak kayıplarıyla sonuçlanması üzerine Türkler, denizlerde de söz sahibi olmuş, hatta tüm Balkan toprakları kontrol altına alınmıştır. Osmanlıların kazanmış oldukları zaferler, Batılı devletleri büyük bir korku ve telaşa sürüklerken, Osmanlıları sahip oldukları topraklardan sökülüp atabilmek için Venedik gibi bazı Batılı devletler, bazı Doğulu devletlerle de temasa geçmişlerdir¹⁶. Amaçlarına ulaşabilmek için Osmanlı toplumu içersindeki bazı muhalif gruplarla da dirsek temasını sürdürmüşler, gizli ve açık birçok tertip ve tehditlere girişmişlerse de sonunda hep başarısızlığa mahkûm olmuşlardır¹⁷.

Öncelikle II. Murad, arkasından da Fatih döneminde, batıda Dalmaçya kıyılarındaki ince bir şerit alan dışında, Kırım'dan Romanya'ya, Bulgaristan'a, Yunanistan'a ve Belgrad'a kadar tüm Balkanlar Osmanlı topraklarına katılmış bulunuyordu. Ancak Osmanlılar ele geçirdikleri topraklarda yaşayan gayrimüslim tebaaya - ihanetleri varit olmadığı sürece - dini inanç, vicdan özgürlüğü, âdet, gelenek ve görenekleri konusunda sonsuz müsamaha içinde bulunmuşlar, bu taahhütlerini gerekirse bizzat hükümdar fermanlarıyla da somutlaştırarak hayata geçirmişlerdir¹⁸. Ayrıca buralara yerleşen Müslüman halka da inançlarını, yaşama biçimlerini sürdürecekleri imkânları yaratarak bu toplulukların ihtiyaç duydukları her türlü ortamı sağlamışlar ve çeşitli müesseseler kurmuşlardır¹⁹. Gayrimüslim tebaaya dini inanç ve düşüncelerini, âdet ve geleneklerini özgürce sürdürmeleri imkânı sağlanırken onlara sadece Müslümanlardan alınmayan ve cizye olarak tanımlanan bir vergiyi şart koşmuşlardır.

Öte yandan Osmanlılar Anadolu'da; Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Maraş ve çevrelerindeki ya da Germiyanlı ve Karasioğullarından kökü sağlam, inanç düzeyleri yüksek Türk aileleri Balkan topraklarına iskân ettirmeyi de ihmal etmemişlerdir. Böylece Anadolu'daki Müslüman halkla, Balkanlara yerleştirilenler arasında yaşama biçimleri bakımından hemen hiçbir fark kalmamış oluyordu. Ayrıca buralara yerleştirilen halkın her türlü dini ve sosyal ihtiyaçları için cami, mescit, türbe, hamam, han, zaviye, medrese, çeşme vb. mimari unsurlar da inşa edilmiştir. Öte yandan İslami düşünce ve ahlakın yerleştirilmesi anlamında da halkın sürekli irtibat halinde olduğu, tekke, zaviye, dergâh, hankâh gibi özel mimariye sahip ve dini vecibeleri devamlı kılacak, sosyal hayatı devam ettirecek müesseselere de büyük önem verilmiştir²⁰.

1912 yılında başlayan Balkan Savaşı sonrasında büyük ölçüde elimizden çıkan bu topraklarda savaş, deprem, tabii afetler ve insan eliyle yapılan tahribatlardan arta kalan eserleri görebilmek amacıyla, 2008 yılının Mayıs ayında, önce **Makedonya**'ya sonra da **Kosova**'ya bir araştırma gezisi düzenledik.

Atatürk Üniversitesi'nden yedi, değişik Üniversitelerden de beş öğretim elemanının katılımıyla yakın tarihlerde bağımsızlığa kavuşmuş bu iki Cumhuriyetten, önce Makedonya'nın başkenti Üsküp'ü, daha sonrada Kosova'nın merkezi Priştina'yı ve Kosova'yı ziyaret ettik.

¹⁵ F. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.501-520; Ö. Bayır, "Çağ Açan Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.322-vd. .

¹⁶ F. Babinger, a.g.e., s.260-vd.; E. Konukçu, **Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli**, Ankara 1997, s.13.

¹⁷ Bkz. 16 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

¹⁸ F. Emecen, "İstanbul'un Fethi...", s.320; M. İnbaşı, a.g.m., s.159; Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.142-vd. .

¹⁹ Bkz. 18 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

²⁰ Bkz. 18 No'lu dipnotta gösterilen makalelerin muhtelif sayfaları ve O.F. Köprülü, **Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans**, İstanbul 1929, müteaddit sayfalar.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Kuşkusuz burada gördüğümüz her eseri ayrıntılı şekilde tanıtmak bu küçük makale çerçevesine sığmaz. Bu eserlerin ayrıntılı tanıtımları, aslında sırf bu amaçla hazırlanmış projelerle yayın hayatına geçirilmiştir. Biz bunlara bir seyahatçi gözlemi ile değinmeyi uygun gördüğümüz için sadece üzerimizde bıraktığı izlenimleri okuyucularımızla paylaşmaya çalışacağız.

Bu makaleden asıl amacımız, I. Murad Hüdavendigâr'ın 1389 Haziran ayında kazandığı I. Kosova Meydan Savaşı'ndan sonra şehit edildiği yerde adına yaptırılan şehitliği, **Meşhed-i Hüdavendigâr**'ı tanıtmak ve bunun ilk Osmanlı hükümdarlarının türbeleriyle olan ilişkisine dikkat çekmektir.

Tarihçe: Eski Yugoslavya'dan koparak 2008 yılı başlarında bağımsızlığına kavuşan **Kosova Cumhuriyeti**; içerisinde barındırdığı Türk nüfusu ve Müslüman halkın çokluğu nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti tarafından ilk tanınan ülkelerden biri olmuştur. Kuzey ve doğusunda Sırbistan, güney ve batısında Makedonya ve Arnavutluk, batısında ve kuzeyinde Bosna-Hersek ve Karadağ'la çevrili olan Kosova Cumhuriyeti'nin başkenti, bugün **Priştina** olup, Cumhuriyet'in toplam nüfusu 3,1 milyon kadardır. Priştina'dan başka başlıca şehirleri ise Prizren, Mitroviça, Çakova (Yakova) Pec (İpek) ve Kaçanik'tir²¹.

Türk tarihi ve sanatı açısından Cumhuriyetin merkezi Priştina'ya 8 km uzaklıktaki **Meşhed-i Hüdavendigâr**'ın son restorasyonu, 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından tamamlanarak çevresi ile birlikte mamur hale getirilmiş olan yüz ağartıcı eserlerimizden biridir²².

Öncelikle M.1389 yılında Kosova Meydan Savaşı'nda, savaşı kazanan I. Murad (Hüdavendigâr) için, kanının döküldüğü yere yaptırılan bu Türbe ile çevresindeki bazı eklentiler, bu yazının konusunu teşkil etmektedir (Foto.1).

Etrafi yüksek bir duvarla çevrili alan içerisinde Türbeden başka **Abdülaziz Çeşmesi** 1866-1867), **Selamlık Binası** (1896), **Ali Hacı (Selamlık) Çeşmesi** (1898), **Sultan Reşad Çeşmesi** (1911) ile bir **çeşme kitabesi, birkaç kabir, kabir taşları ve anıt niteliğinde bir ağacın** tanıtımının (Çiz.1) esas alınacağı bu makalede amaç, eski Yugoslav yayınlarında sıkça yer almış olmasına rağmen, Türkiye de az tanınan bu eseri bir kez daha gündeme getirmektir. Bu konuda özellikle son yıllarda **Raif Virmişa** tarafından kaleme alınmış ve Kültür Bakanlığı'na yayımlanan **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri I** (Ankara 1999)²³ ve **Mehmet Zeki İbrahimgil** ile **Neval Konuk**'un Türk Tarih Kurumu'na desteklenen projeleri doğrultusunda yayınladıkları **Kosova'da Osmanlı Eserleri I, II**, (Ankara 2006)²⁴ başlıklı kitapları ve **Semavi Eyice**'nin yıllar önce **İ.Ü. Tarih Dergisi**'nde yayınlamış olduğu makalesi²⁵, konu ile ilgili en ayrıntılı çalışmalardır. Bu tanıtım yazısının hazırlanmasında da en çok bu kaynaklardan faydalanılmıştır.

Türbe: Bu yapının Sultan Murad Hüdavendigâr'ın şehit edildiği yere, savaştan birkaç yıl sonra, 1395-1400 dolaylarında, oğlu Yıldırım Bayezid (1389-1402) tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir²⁶. Zamanla yaptırılan onarımlar ve çevrelerine çeşitli kimseler tarafından yaptırılan ilavelerle burası bir külliye halini almıştır (Foto. 2).

Murad Hüdavendigâr'ın savaş meydanında yaralı Sırp askeri **Miloş Obiliç** tarafından şehit edilmesi üzerine kanının aktığı yere yaptırılan bu türbe, cesedinin Bursa'daki asıl türbesine götürülüp gömülmesiyle birlikte **makam türbesi** ve **şehitlik** (meşhed) olarak anılmıştır²⁷. Zira ölümünden sonra, I. Murad'ın iç organları tahnit edilerek bu meşhede gömülmüştü. Bazı kaynaklarca Yıldırım Bayezid'in son yıllarında yaptırılmış olabileceği şeklinde tarihlemelere neden olan türbe, ilk yapılışından günümüze kadar çeşitli onarımlar geçirmiştir²⁸. Bu onarımları kısaca şöylece belirtebiliriz:

²¹ M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **Kosovada...**, s.XX-vd.; M.Z. İbrahimgil, "Balkanlarda Türk Kültürü..." s.428-vd.;Ay. yz., "Balkanlarda ve Kosova'da Türk Mimarisi", **Osmanlı**, C.10, Ankara 1999, s.12-16.

²² Külliye'yi ziyaretimizde Kosova'nın bağımsızlığını ilanından sonra da yine henüz yerine oturmamış bir sosyal-siyasi ilişkiler içinde olmasına rağmen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tika ve Diyanet Vakfı kanalıyla birçok eserin restore edildiğini görmekten mutluluk duyduk.

²³ Bkz. R. Virmişa, **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri**, I, Ankara 1999.

²⁴ M.Z. İbrahimgil ve N. Konuk'un yöre ile ilgili tek başına yaptıkları yayınlardan başka birlikte hazırladıkları iki ciltlik bu yayın, gerçekten yöre eserleri hakkında en doyurucu eser olmuştur.

²⁵ Bkz. S. Eyice, "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", **İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.12, S.16 İstanbul 1961, s.71-81.

²⁶ S. Eyice **a.g.m.**, s.73; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.438; R. Virmişa, **a.g.e.**, s.46-vd.; E.H. Ayverdi, **Avrupa Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya**, C.III, İstanbul 1981, s.89.

²⁷ Geçmişte ve günümüzde bu yapı Meşhed-i Hüdavendigâr olarak anılmaya devam ediyor. Bkz. S. Eyice, "Kosova'da...", s.72.

²⁸ Daha küçük çapta yapılan onarımlar kayıtlara fazla geçmemiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

1- Rumeli Beylerbeyi Melek Ahmet Paşa, 1660 yılında Evliya Çelebi ile birlikte türbeyi ilk ziyaret ettiklerinde, türbenin harap ve bakımsız durumda olduğunu görmüşler ve onarımı için gerekli çalışmayı başlatmışlardır²⁹. Yöre halkının gerçekleştirdiği bu onarım sırasında türbe, etrafına çevre duvarı çekilerek koruma altına alınmış, avlu duvarının ortasına da bir giriş kapısı yerleştirilmiştir³⁰ (Foto.3). Geniş avlu içerisine çeşitli **ağaçlar** diktirmesinden başka Melek Ahmet Paşa, bir de **kuyu** açtırmıştır. Türbenin bakımını yapmak üzere ailesiyle birlikte burada kalabilecek bir Türbedar tayin ettiren Paşa, türbenin ayakta kalması için bir de vakıf kurduğunu, bu vakfı sürdürmek amacıyla da halkın ileri gelenlerinden çeşitli kimseler nazır atanmıştır³¹.

Bu müdahalelerden sonra Meşhed-i Hüdevendigâr, zaman zaman yapılan çeşitli onarımlarla XIX. yüzyıl ortalarına kadar ayakta kalmayı başarmıştır.

2- Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) 1848 yılındaki bir beratıyla türbe yenilenmek istenmiştir. İlk yapının şekli tam olarak bilinmemekle birlikte bugünkü türbenin asıl planı, o tarihte uygulamaya konulmuştur.

İlk türbenin; köşelerde dört paye üzerine dört yana açık, sivri kemerler üzerine oturan bir kubbe ile örtülü ve baldaken düzenlemeli bir yapı olduğu tahmin edilmektedir³².

Sultan Abdülaziz döneminde bugünkü plan ve özelliklere kavuşturulan Türbenin bakımı ile ilgilenmek üzere aslen Buhara'lı bir Türk olan **Hacı Ali** ailesi, buraya Türbedar³³ atanmış ve halen bu ailenin ahfadından olan **Saniye Hanım** da, Türbenin bakım ve temizliği ile beççiliğini yürütmektedir (Foto.4).

3- Sultan Reşad'ın 1911 yılında buraya yaptığı ziyaret sırasında da bazı kısımlarının harabiyete yüz tutmuş olması nedeniyle türbe, bir kez daha elden geçirilmiştir. Bu onarımı belgeleyen mermer kitabe; ortadan bölünmüş üç satırla iki sütun halinde olup, giriş kapısı üzerine talik hatla yazılmıştır (Foto.5). 1.20 x 1.20 m ölçülerindeki kitabe, Şair Şevket tarafından kaleme alınmış olup, ebced hesabıyla H.1327 (M.1909) tarihini vermektedir. Kitabenin ifadeleri şöyledir³⁴:

“ Pek harap olmuş idi bu türbe-i Şah Murâd
Emr-i ferman eyledi tamirini Sultan Reşad
Bir zafer tarihini yâd ettiren millete
Ruh-i pak-i şâd eden âli himmete
Arz edüp bu cevher-i tarihi (tazim eyleriz)
Meşhedin ihyasını Şevket saadet bekleriz”

Beşinci satırda parantez içindeki “tazim eyleriz” ifadesi ebced hesabıyla H.1327 (M.1909) yılını gösteriyor ki, muhtemelen Sultan Reşad'da yapının onarımından iki yıl sonra bizzat Kosova'yı ziyaretinde Türbeyi, onarılmış haliyle görmüş olmalıdır. Bu onarım sırasında avluya kesme taş döşeyerek ziyaretini kolaylaştırıldığı da anlaşılmaktadır³⁵.

1911 yılında sonuçlanan onarımı takiben avluya ayrıca bir **çeşme** yaptırılarak Sultan Reşad adına bir de **medrese** temeli atılmıştır³⁶.

1912 yılında patlak veren Balkan Savaşı'ndan sonra Kosova'nın elimizden çıkması üzerine, bu yöreyi ele geçiren Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında 14 Mart 1914'te imzalanan anlaşmaya göre, Türbenin her türlü bakım masrafı Osmanlılar tarafından karşılanacaktır³⁷.

²⁹ S. Eyice, **a.g.m.**, s.74-75; İ. Eren, **Rumeli'de Türk Kültürü**, İstanbul 1970, s.73; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.441; Evliya Çelebi, **a.g.e.**, C.IV-V; E.H. Ayverdi, **a.g.e.**, s.89-vd. .

³⁰ Bkz. 29 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

³¹ S. Eyice, **a.g.m.**, s.74; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.440.

³² Bkz. S. Eyice, **a.g.m.**, s.74.; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.440.

³³ Bkz. 29 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

³⁴ M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.442.

³⁵ S. Eyice **a.g.e.**, s.77; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.441.

³⁶ Bkz. 35 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

³⁷ Bkz. 35 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

Ancak bu anlaşmadan kısa bir süre sonra ortaya çıkan I. Dünya Savaşı sırasında bu hükümler de ortadan kalktığı için, külliye yağmalanmıştır³⁸. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslav sınırları içerisinde kalan Kosova, bu kez de onların himayesine verilmiştir.

4- Yugoslavya sınırları içinde bulunduğu yıllarda iki kez (1961-1962-1967) onarım gören Meşhed-i Hüdavendigâr, Yugoslavya'nın dağılmasıyla, 2005 yılında sekiz ay gibi kısa bir sürede T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Kosova'daki ilgili Bakanlığın katkılarıyla, son bir onarım daha geçirerek günümüzde çevre yapılarla uyumlu ve bakımlı birlikteliğini sürdürmektedir³⁹.

Mimari özellikleri: Bugünkü Sultan Murad Türbesi, kesme taştan inşa edilmiş olup dıştan dışa yaklaşık 9.50 x 9.50 m boyutlarında, kare bir alana oturtulmuş ve yerden aleme kadar 9.60 m'yi bulan yüksekliği ile dikkati çekmektedir (Çiz.2, 3).

Giriş kapısı önünde, dört sütun üzerine kemerlerle oturan, üç yana açık, üzeri kubbe ile örtülü bir revak vardır. Revakın ortasında; üzeri mermer kitabeli, yanları kabartma bitki süslemeli, geç neo-ampir özellik taşıyan, mermer çerçeveli kapı açıklığından başka iki yanda, dikdörtgen çerçeveli iki pencere bulunmaktadır. Bu pencereler, yüzeyden ileri taşırılmış bir silme halinde tüm cepheleri çeviren bir kuşağın hemen üstünde yer alırlar (Foto.6).

İçerisi, ön cephede olduğu gibi yan yüzeylerde de aynı ölçülere sahip yekpare mermer çerçeveli ikişer pencereden ışık almaktadır. Pencereler üzerinde, sivri kemerli yüzeyse alınlıklar bulunur (Foto.7).

Pencerelerin alt hizasında yapıyı dolanan silmenin bir benzeri de çatı kornişinin hemen altından tüm yapı etrafını dolanmaktadır. Köşeler, yüzeyden hafifçe dışa taşırılmış duvar payandalarıyla takviye edilmiştir. Bu payandalar aşağıda ampir özellikli plastırlarla sonuçlanır (Foto.8).

Türbe üzerini örten kubbe kesme taştan, sekizgen bir kasnak üzerinde yükselir. Dış yüzeyi kurşun kaplamalı kubbenin ortasında, 1,5 m'yi aşkın yükseklikte, hilalli bir âlem yer alır.

Girişin önündeki üzeri kubbe ile örtülü revakın 1911 yılında Sultan Reşad'ın ziyareti sırasında yuvarlak profilli üç kemerle yanlara açıldığı ve aralarının camekânla kapalı olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰. Ayrıca kemer köşelikleri üzerinde de bitki desenli kalem işleri dikkat çekmektedir. Son onarımda giriş, iki yanda bazalt taştan basit başlıklarla ve yuvarlak kemerle yenilenirken değiştirilen ahşapla camekânlar, olduğu gibi muhafaza edilmiştir (Foto.9).

İçte, ortada yeşil renkli puşide ile korunan Murad Hüdavendigâr'a ait sanduka bulunmaktadır. Sanduka günümüzde ahşaptan hafifçe yükseltilmiş bir platform üzerinde, Osmanlı sultanlarına mahsus beyaz bir kavukla baş şahidesine sahiptir (Foto.10).

Pencereler, yuvarlak kemerli geniş yüzeyli çökertmeler içindeki derinlikte, dikdörtgen çerçevelidirler. Bunun dışında duvarlar, beyaz badana ile sıvalıdır.

Kubbe, içten köşelerde pandantifler üzerine yuvarlak kasnakla oturur. Tam ortadaki kalem işi ile rumili bitki motiflerinden oluşan bir madalyon süslemenin etrafında âyet kuşağı, onu da dıştan uçları radyal şekilde aşağı uzanan tezhip süslemelerinde görülen motifler çevreler. Kasnak kısmında da bir sıra lotus-palmet dizisi ile en dışta çiçeklerin birbirleri ile bağlantılarından oluşan bir bordür yer alır (Foto.11).

Bunların dışında oldukça sade bir mimariye sahip olan Türbe, plan özellikleri bakımından Bursa'daki I. Murad'ın gerçek Türbesine çok benzer. Ancak Bursa'daki türbenin orta kısmı, dört sütuna oturan yüksek baldaken düzenlemeli bir kubbe ile bunun çevresindeki dolanma alanı da yarım beşik tonozla örtülüdür⁴¹.

Selamlık Binası: Türbenin güneybatısında, avlu girişinin tam karşısında yer alan iki katlı binadır (Foto.12). Türbenin bakımını ve temizliğini sağlamak amacıyla burada ikamet eden Türbedar ailesi için 1896 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bu yapı, gününbirlik ziyaretlerin dışında geceleme üzere burada kalanlara da misafirhane görevini üstlenmiştir.

³⁸ Bkz. 35 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

³⁹ M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.441.

⁴⁰ 2005'ten önce bu camekânlar kaldırılmış idi. Son restorasyonda yeniden konulmuştur.

⁴¹ Bursa'daki Hüdavendigâr Türbesi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlkDevri**, İstanbul 1966, s.290-vd.; K. Baykal, **Bursa ve Anıtları**, İstanbul 1982, s.28.

Selamlıkta 1848 yılında Sultan Abdülmecid'in bir beratı bulunmaktadır⁴². Bu beratla göre, Buharalı Hacı Ali Ailesinin maaş karşılığı burada Türbedarlık yapması için görevlendirme yapılmıştır.

Selamlık, ilk yapımından on yıl sonra, 1906 yılında restore edilerek II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 30. yılı anısına, 1 Eylül 1906'da törenle açılmıştır⁴³. Son olarak; Türbe ile birlikte bu bina da restore edilmiş ve 2005 yılında yeni haliyle hizmete açılmıştır.

Klasik Türk geleneğinde, iki katlı olarak planlanmış yapının doğuya bakan giriş cephesinin alt katının ortasında, dikdörtgen çerçeveli bir giriş kapısı ile iki pencere bulunmaktadır. Buradan girilen holün gerisinde, üst kata götüren ahşap merdiven ve ahşap tavan son onarımda yenilenmiştir.

Dış cepheye bakan üst katta, altı pencereden ışık alan yapının iki katı ayıran plastik değeri yüksek profillerinden başka, pencere ve köşelerde yine yüzeyden ileri taşırılmış ampir etkili duvar payeleri dikkati çeker. Kuzeyde üç alt, üç üst pencerenin yer aldığı binanın güney cephesinde; dikdörtgen çerçeveli bir alt pencere, batıda birinci ve ikinci katlarda ise üçü büyük, biri küçük olmak üzere dörder pencere bulunmaktadır (Çiz.4, Foto.13).

Alt katta; girişte uzunca bir hol ile buna sağ yanda açılan iki oda ve mutfak, solda iki oda, WC ile girişin karşısında üst kata götüren ahşap merdiven bulunmaktadır. Üst katta; yine ortada uzunca bir hol ile buna iki yandan açılan dördü büyük, biri küçük beş oda yer almaktadır (Çiz.5).

2005 yılında tamamlanan restorasyonda Selamlığın önündeki girişe, Türk usulü, iki yanda iki ahşap eli böğründe oturan, üzeri kiremit kaplamalı küçük bir ahşap sundurma eklenmiştir. Basık piramidal tarzdaki çatı da son restorasyonda yenilenmiş, yine kırmızı kiremitten bir kaplama yapılarak klasik Türk geleneğindeki örtü şekli uygulanmıştır (Foto. 12).

Abdülaziz Çeşmesi: Külliye'yi çevreleyen avlu duvarının ortasındaki kapı girişinin yanında yer aldığı belirtilen bu çeşme, günümüzde yoktur. Ancak dört sütunla yedi satırdan ibaret olduğu anlaşılan çeşme kitabesi, altı parça halinde ve kırık şekilde günümüze ulaşmıştır⁴⁴. Bir parçası kaybolmuş olan kitabenin H.1283 (M.1866-1867) yılında, Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmış çeşmeye ait olduğu belirtilmektedir (Foto.14). Bu kitabenin üzerinde bulunduğu çeşme yapısı daha önceden ortadan kalktığından, kitabe XIX. yüzyıl sonlarına ait bir fotoğrafta, kapı üzerine monteli şekilde durmaktadır. Bunun 1911 yılında Sultan Reşad tarafından yaptırılan onarım sırasında ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır⁴⁵.

2005 yılında tamamlanan onarımda çeşmeye ait kitabe, parçalanmış halde türbe avlusunda bulunarak eksikleriyle birlikte okunabilmiştir. Üzerindeki yazıya göre kitabe, Üsküp Kaymakamı **Mehmed Tevfik Efendi** tarafından yazılmıştı (Kitabenin okunuşunu burada vermeyi gerekli görmüyoruz) (Foto.15).

Ali Hacı (Selamlık) Çeşmesi: Yakova'lı Ali Hacı tarafından H.1316 (M.1898) yılında yaptırılan bu çeşme, avlu kapısı ile Selamlık ekseninin sağında, avlu kuzey duvarının iç yüzüne monte edilmiştir. Günümüzde suyu akmayan çeşmenin 2005 yılındaki onarımda eskiyen taşları ile betondan yapılmış kurnası değiştirilerek taşa dönüştürülmüştür (Foto.16).

Çeşmenin alttan, üstten ve yanlardan profilli taşlarla sınırlanmış orta alanında, üzerine silmelerle kemer profili verilmiş mermer üzerine yedi satırlık kitabesi bulunmaktadır.

Mermer kitabe taşının ortasında tek lülesi olan çeşmenin, lülesi üzerinde bulunan geniş yapraklı kabartma bitki motifi, lüleyle birlikte ilk üç satırı ortadan ikiye ayırmaktadır. 28 x 40 cm boyutlarındaki sülüs hatlı kitabenin ifadeleri şöyledir (Foto.17):

“İhtiyacata muvaffak âsâr-ı hayriyye vücuda getirmekle temeyyüz eden Priştine'de Yakova'lı tüccar Ali Hacı, bu mevki-i mukaddeste susuzluktan çekilen müşkülâtı ref ile meslek ve ordu-yu cel-i hilafet penahiye muvaffak harekette bulunmuş ve Hüdavendigâr Gazi hazretlerinin ruhuna şâd etmiş olduğundan dolayı hayr ile yâd olunsa sezadır. Sene 1316.⁴⁶ (M.1898).

⁴² M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.441.

⁴³ M.Z. İbrahimgil- N. Konuk, **a.g.e.**, s.461-vd.; R. Vırmaç, **a.g.m.**, s.11; N. Hafız, **a.g.e.**, s.73; N. Konuk, “Balkanların Fethinden...”, s.102.

⁴⁴ S. Eyice, “Kosova'da...”, s.75; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.458-vd.

⁴⁵ Kitabenin metni için bkz. M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.459.

⁴⁶ Metnin okunuşu için bkz. S. Eyice, “Kosova'da...”, s.77; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.456-457.

Bu kitabenin üst kısmı, yuvarlak kemer biçiminde sonuçlanmaktadır. Kemerle yazı arasındaki boşlukta ortada yer alan basit, geometrik süslemeli vazodan iki yana çıkan geniş yapraklı bitki kabartması, geç devir süsleme özelliği taşımaktadır.

Sultan Reşad Çeşmesi: Sultan Murad'ın makam türbesinin önündeki avlu duvarının iç kısmına dayalı olarak inşa edilmiştir. Yanındaki **anıt-ağaça** (Foto.18) birlikte, bu şehidin türbesinin kapısının karşısında yer alırlar (Foto. 19).

Kullanım açısından fonksiyonunu sürdüren çeşme, kitabesine göre H.1329 (M.1911) yılında Sultan Reşad tarafından yaptırılmıştır⁴⁷.

Üzeri mermerden yuvarlak kemerle sınırlanan çeşme, ortasında lülenen bulunduğu aynalık taşı ile onun üzerindeki dört satırlık kitabe ve iki yandan dikey yivlerle teşkilatlandırılmış alt ve üst kısımları giderek genişleyen ampir etkili iki mermer yan taştan ibarettir. Önündeki alt ve üst kısımları profillerle zenginleştirilmiş mermer kurna, oldukça derin tutulmuştur.

Çeşme aynasının üstünde iki yanda üçer dikey yivle payeyi hatırlatan mermer çerçevelerin arasında, 20 x 38 cm boyutlarında, sülüs hatlı mermer kitabe bulunmaktadır. Mermer kitabeyi yazan şahsın şair **Şevket** olduğu, yine altta geçen ifadeden anlaşılmaktadır.

Şair Şevket'in kaleme aldığı kitabede tarih, ebced hesabına göre verilmiştir. Kitabenin metni şöyledir (Foto. 20):

“Şehriyar-ı zi âsım şahin şah-ı âli Nejat
Taşnigan-ı meşhed-i ab-ı keremle kıldı şâd
Eyledi ihyâ bu râna çeşmeyi Sultan Reşad
Çıktı bir tarih-i Şevket “feyzgah-ı ittihad”

Son satırdaki “feyzgah-ı ittihad” ifadesindeki harflerin rakam değeri, çeşmenin ve Türbenin 1329 H. (M. 1911) yılındaki yapım ve onarım tarihini vermektedir.

Hafız Mehmed Paşa'nın Mezarı: I. Murad Türbesi'nin güneyindeki hazirede, sanduka şeklinde mermerden inşa edilmiştir (Foto. 21).

Zeminden 15 cm yükseklikteki tabla şeklinde bir mermer levha üzerinde yükselen mermer sandukanın dört yüzünde, ayrıca yuvarlak gövdeli sütun gibi yükselen iki şahidenin kaide ve üst kısımlarında dönemin bitkisel kompozisyonlu süsleme özellikleri yansıtılmıştır. Sandukanın üzerini kapatan taş, levhanın alt kısımları profilli çerçevelerle sanduka ebadına göre giderek daralmaktadır (Foto.22).

Sanduka baştaşının alt yüzeyinde; “Fahr-i âver bu vatandaş meâli perverin Erzurum halkını da bahr-ı mükedder eyledi.” şeklinde ifadeler bulunmaktadır⁴⁸.

Kabrin kimliğini ve yapım tarihini belirten asıl kitabe, sütun şeklinde yuvarlak mermer baştaşı üzerine, 103 x 33 cm boyutlarında ve 16 satırdan oluşmaktadır. Kitabenin yazısı şair **Muhtar**'ın elinden çıkmadır (Foto. 23)⁴⁹.

Kitabenin ifadeleri şöyledir;
“Hüve-l bâki
Hafız-ı lafz-ı Dilara-yı kelâm-i ezeli
Kosova Vali Vâlâsı Mehmed Paşa
Dinine devletine padişah-ı zişâna
Sıdk ile hizmete sây'eyler idi subhü meşâ
Nür-ı iffet mütecelli idi didarından
Pertev-i sıdk ü salâh idi yüzünden peyda
Hangi bir memlekette olmuş idiyse memur
Ol yeri eyler idi adı ile ma'mure serâ
Namını hayr ile ibka ederek âlemde
Akıbet eyledi gülza-ı na'imi me'vâ

⁴⁷ S. Eyice “Kosova'da...”, s.77-78; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.467-468; R. Vırmiça, **a.g.m.**, s.14; Kitabenin okunuşu aynı yerlerde.

⁴⁸ S. Eyice, “Kosova'da...”, s.77; M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.452; R. Vırmiça, **a.g.m.**, s.15.

⁴⁹ Bkz. 48 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

Geçme bir fatiha kıl ruhuna yahu ihdâ
Rahmetullahi aleyhi ve ala ehl-i bekâ
Sevdiğim zât idi Muhtar dedim tarihin
“Azim-i bezm behest oldu Mehmed Paşa”
Sene 1321 (M.1903)⁵⁰.

Bu ifadeler, Mehmed Paşa'nın Kosova Valisi iken H.1321 (M.1903) yılında ölmüş olduğunu belirtmektedir.

Şahidelerin alt kısımlarındaki kare prizma şeklindeki kaidelerin ortasında gülçe şeklinde, üst kısımlarında da dört yanda ortada birer gülçe ile bunların altından sarkan Batı etkili çelenk motiflerini hatırlatan bitkisel süslemeler bulunmaktadır.

Bu mezar taşlarının XX. yüzyıl başlarında giderek yoğunluk kazanan İstanbul'daki bazı hazirelerde de bolca örneklerinin görüldüğü mezar taşlarının benzerleri olduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. İstanbul'da Divanyolu üzerinde **Türbe** semtinde, **II. Mahmud** ve **II. Abdülhamid**'in türbelerinin yer aldığı hazirede, bu mezar ve mezar taşlarının benzeri bol örnek vardır⁵¹.

Rifat Paşa Mezarı: I. Kosova Meydan Savaşı'nın cereyan ettiği bu ovada, şehadet mertebesine ulaşmış yüzlerce Osmanlı askerinin gömülü olduğu düşünülürse, bugünkü duvarla çevrili Sultan Murad Hüdavendigâr Külliyesi içerisindeki hazirede daha nice şehitlerin de yattığı bilinmektedir. Ancak zamanla bu mezarların çoğu kaybolmuştur. Diğer yandan XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlarında burada görevli bazı Osmanlı ileri gelenlerinin de buraya gömülmesiyle günümüze ulaşmış, adı sanı belli ikinci mezar da Rifat Paşa'ya ait olanıdır (Foto. 24).

Osmanlı kumandanlarından H.1276 (M.1259) yılında ölmüş olan Rifat Paşa'ya ait olan bu mezar da sanduka biçimli olup, ayak ve başucunda, silindirik gövdeli iki şahideye sahiptir.

Rifat Paşa'nın mezarı da, 50 cm yükseklikte kesme taş kaide ile üzerini yatay şekilde kapatan, etrafi profilli mermer taştan ibarettir.

Silindirik şekilde ayak ve baş taşlarının alt kısımlarına birer vazo şekli verilmiş olup birinin gövdesi üzerinde kitabe bulunmakta ve üst kısımları da hafif bombeli şekilde sonuçlanmaktadır.

Mezarın kimliğini belirten kitabe; mermer üzerine, 35 x 130 cm boyutlarında, on satırdan oluşan sülüs yazıyla yazılmıştır (Foto.25). Kitabenin okunuşu ise şöyledir⁵²:

“La ilahe illallah
Muhammeden Resulullah
Muakaddem Silistre baş
Kumandanı olup muahharen
Sofya Ordu-yu Hümâyunu kumandanı
iken Priştine'de irthâl-i
dâr-ı bekâ eden efahim-i müşiran-ı
kiram-ı meali ittisameden
Rifat Paşa'nın ruhuna fâtiha
Fi 22 Cemaziye'l-ahir sene 1276”

Kitabe, yoruma muhtaç olmayacak derecede Rifat Paşa'nın kimliğini ve ölüm tarihini ortaya koymaktadır.

Her ne kadar makalemizde Hüdavendigâr'ın türbesini tanıtmak istemiş isek de onun yanında, yakınında oluşan kültürel birliktelik, diğer yapı ve eklemelerin tanıtımını da gerekli kılmıştır.

I. Murad'ın Kosova'da şehit olduğu yerde yaptırılan ilk türbenin şekli tam olarak bilinmemekte ve bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlılar, başlangıçta türbe mimarisinde belirgin bir

⁵⁰ Kitabenin okunuşu için bkz. M.Z. İbrahimgil-N. Konuk, **a.g.e.**, s.452.

⁵¹ Sultan Ahmet ile Çemberlitaş arasındaki Türbe semtinde etrafi çevre duvarı ile sınırlı alanda II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in sandukalarını içine alan türbe ve çevresinde XIX. yüzyılın ikinci çeyreği ile 1920'li yıllara kadar birçok devlet büyüğünün, plastik açıdan ayrıntılıca incelemeye değer mezar ve sandukaları bulunmaktadır. Bu hususta bkz. B. Ayvazoğlu, **Divanyolu Bir Caddenin Hikâyesi**, İstanbul 2003.

⁵² S. Eyice, “Kosova'da...” , s.77; M.Z. İbrahimgil-N.Konuk, **a.g.e.**, s.454-455.

tipolojiye bağlı kalmamışlardır. Anadolu Selçuklularında olduğu gibi Osmanlılar da ilk 250 yıllık süreçte, çok farklı türbe şekillerini denemişlerdir. Bunlar en basit anlamda köşelerde dört paye üzerine kemerlerle oturan baldaken planlılardan⁵³, çokgen gövdelilerin en gelişmişlerine kadar (altıgen, sekizgen, ongen, onikigen, hatta onaltıgen planlı) birçok türbe plan tipini içermektedir⁵⁴. Ayrıca erken devir Osmanlı türbeleri arasında, ortadaki bir çekirdek yapı altında yer alan sandukaların çevresinde, dört duvarla sınırlı dolanma alanına sahip örneklerle de rastlanır.

I. Murad'ın şehadetinden sonra Kosova'da yapılan ilk türbenin baldaken düzenlemeli ve üzerinin kubbe ile örtülü, dört yana sivri kemerlerle açık bir yapı olduğu tahmin edilmektedir⁵⁵. Tarihçe kısmında da ifade edildiği gibi, 1660 yılında Rumeli Beylerbeyi Melek Ahmet Paşa'nın bu ilk türbeyi onarımı sırasında, planını değiştirerek bugünkü plana çok yakın özellikte yenilediği anlaşılmaktadır⁵⁶. Bilahare 1848 ve 1911 yıllarında tamamlanan onarımlarla da türbe üzerinde fazla bir değişikliğe gidilmeden dört duvar üzerine, her yanda açılmış üçer açıklığı bulunan, üzeri kubbe ile örtülü, kare planıyla Osmanlı döneminde inşa edilmiş birçok türbe örneği ile benzerlik gösterdiği açıktır.

1855 yılında vuku bulan Bursa depreminde yıkılmış olan Osman ve Orhan Beylerin türbeleri, birisi sekizgen planlı gövdesi ile önünde kare planlı küçük bir revaktan ibaret şekliyle yenilenirken (Osman Bey'in Türbesi), diğeri ortada dört sütun üzerine oturan kemerlerle yana açık, üzeri kubbeye örtülü, baldaken düzenlemeli çekirdek yapı etrafını çevreleyen kare planlı, dört duvar ile her yöne üçer açıklıklı bir dolanma yerinden ibaret türbe şekline (Orhan Bey Türbesi) dönüştürülmüştür⁵⁷.

Bu plan düzeni, Kosova şehidi I. Murad'ın Bursa'daki türbe planı için de geçerli olmuştur. Gerçi 1740 yılında bugünkü şeklini almış olan I. Murad Türbesi, Bursa'da Çekirge'de kendi yaptırdığı külliye içerisinde yer alan şekli ile Orhan Bey Türbesini taklit etmiştir⁵⁸.

I. Murad'ın yerine geçen oğlu Yıldırım Bayezid'in (1389-1402) Bursa'nın doğusunda bir tepe üzerine kurduğunu ve kendi adını taşıyan külliye içerisinde yer alan Türbesi⁵⁹, yine Kosova'daki 1660 tarihinde bugünkü şeklini almış olan kare planlı, kubbe ile örtülü Meşhed-i Hüdevendigâr ile benzerdir. Aralarındaki tek fark, Yıldırım Bayezid Türbesi'nin (1406) önündeki doğu ve batıya birer, ön cepheye (kuzey) üç kemerle açık, dört sütuna oturan, kubbe ile örtülü revak kısmıdır.

Fetret devrini sonlandırarak Anadolu birliğini sağlayan Çelebi Sultan Mehmed'in (1413-1421) Yeşil Külliyesi içerisinde yer alan türbesi (1421) ise; sekizgen planı, yüksek duvarları, kubbe ile örtülü şekli ve ön cephede kavsarası dilimli, yüzeyden ileri taşan giriş kapısı ile daha çok Anadolu öncesi Türk mimarlığı ile ilgili bir türbe yapısı olarak dikkat çeker⁶⁰. Kapladığı alanın büyüklüğü, iç ve dış yüzeylerde kullanılan muhteşem çiniler, iki katlı (cenazelik ve mihrap bölümü) mimarisi, mermer kullanımı, ahşap kapı pencere kanatlarındaki zarafetiyle dikkat çeken Çelebi Sultan Mehmed'in türbesi, adeta Fetret devrini unutturan muhteşem bir mimariye sahip olmuştur.

Çelebi Mehmed'in 1421 yılında ölümü ile yerine geçen ve 30 yıl kadar saltanat sürdükten sonra 1451 yılında ölen oğlu, II. Kosova Zaferinin (1448) yaratıcısı II. Murad'ın Türbesi de (1451) Bursa'da

⁵³ Anadolu Selçuklularında olduğu gibi Osmanlı mimarisinin erken döneminde de türbe mimarisinde çeşitlilikler vardır. Türbe çeşitlilikleri ve tipoloji için bkz. M.O. Arık, "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri (Türbe Forms in Early Anatolian Turkish Architecture)", *Anadolu (Anatolia)*, XI, (1967), Ankara 1969, s.101-138; Genel tanıtım için bkz. A. Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Türbeler*, Ankara 2007.

⁵⁴ Erken devirdeki Osmanlı türbeleri konusunda toplu bir çalışma yapılmamıştır. Ancak külliye olarak yapılmış çalışmalar için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855)*, II, İstanbul 1972, Ay. yz., *Fatih Devri Mimarisi*, I-II, İstanbul 1973.

⁵⁵ S. Eyice, "Kosova'da...", s.78; M. Z. İbrahimgil-N. Konuk, *a.g.e.*, s.440.

⁵⁶ 55 No'lu dipnotta gösterilen yerler.

⁵⁷ Osman ve Orhan Bey'in türbelerinin ilk ve bugünkü durumlarına göre en eski kaynaklardan günümüze tüm kaynakların verdiği bilgileri de dikkate alarak ayrıntılı çalışma için bkz. S. Eyice, "Bursa'da Osman ve ...", s.132-147; E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin ...*, s.105-vd.; C. Texier, *Küçük Asya*, (Terc. A.Suad), C.I, s.235; İ.H. Danişmend, "Hayrullah Efendi'nin Gördüğü Üç Bursa", *Bursa*, İstanbul 1948, s.40; K. Baykal, *a.g.e.*, s.53.

⁵⁸ 57 No'lu dipnotta gösterilen planları Meşhed-i Hüdevendigâr planı ile karşılaştırmız.

⁵⁹ Yıldırım Türbesi'nin ayrıntılı tanıtımı için bkz. E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin...*, s.464-vd.; A. Gabriel, *Une Capitale Turque Bursa*, Paris 1948, s.75; K. Baykal, *a.g.e.*, s.156.

⁶⁰ E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ...*, s.101-vd.; M. Kural, "Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbesi 1941-1943 Restorasyonu", *Güzel Sanatlar Mecmuası*, S.5, s.50-102.

bulunmaktadır⁶¹. Cami, medrese, imaret, hamam ve türbeden ibaret II. Murad Külliyesi, aynı zamanda Bursa Kalesi'nin hemen doğusuna inşa edilmiş olup bulunduğu semte adını vermiştir. Bu külliye içerisinde yer alan Türbenin planı da Orhan Bey ve I. Murad'ın türbe planlarıyla benzeşmektedir. Bunun da ortasında dört paye ve aralarda sütunlarla desteklenen, ikişer kemerin bulunduğu, üzeri kubbe örtülü çekirdek kısım ile bunun etrafını çevreleyen dört duvar ve bir dolanma yerinden ibaret plan şeması, erken dönemdeki üç Osmanlı hükümdarının türbesine de model olmuştur.

İstanbul'un fethi ile Osmanlı hükümdarları ve devlet ricali için inşa edilen türbelerde daha belirgin ve klasik tipte, iki katlı pencere sistemini esas alan aydınlatma düzenleriyle, üzerleri kubbeli, çokgen planlı tipler daha çok tercih edilmeye başlanmıştır⁶².

Sonuç olarak; ilk ve sonradan almış olduğu şekilleri ile birlikte sade mimarisi, iç ve dış malzemelerindeki sadelik ve yeknesaklık bakımından Kosova şehidi I. Murad için burada yaptırılmış olan türbenin birinci ve ikinci planları daha çok, erken devir Osmanlı hükümdarları ve geleneksel türbe planları ile benzerlik göstermektedir. Meşhed-i Hüdavendigâr'ı önemli kılan husus ise daha 1380'li yıllardan itibaren Osmanlı hâkimiyetine geçen ve beş yüz yıldan fazla bu devletin hükümdarı olduğu bir yörede, günümüzde tek başına o zaferlerle dolu coğrafyadaki mukaddes hatıraları hâlâ yaşatıyor olmasıdır.

KAYNAKÇA

- AKA, İ., "Timur'un Ankara Savaşı 1402 Fetihnamesi", **Belgeler**, XI/15, Ankara 1981-1982, s.1-22.
- AKTEPE, M., "Osmanlıların Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimpi Kalası", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, S.2, 1950, s.283-306.
- _____, "Kosova", **İA**, C.VI, Eskişehir 1997, s.869-870.
- ARIK, M.O., "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri (Türbe Forms in Early Anatolian Turkish Architecture)", **Anadolu (Anatolia)**, XI, (1967), Ankara 1969, s.101-138.
- AŞIKPAŞAZADE, **Tevarih-i Al'i Osman** (Sad. Atsız), İstanbul 1949.
- AYVAZOĞLU, B., **Divanyolu Bir Caddenin Hikâyesi**, İstanbul 2003.
- AYVERDİ, E.H., "Yugoslavya'da Türk Abideleri ve Vakıfları", **Vakıflar Dergisi**, S.3, Ankara 1956, s.1-73.
- _____, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1302)**, İstanbul 1966.
- _____, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (806-855)**, II, İstanbul 1972.
- _____, **Fatih Devri Mimarisi**, I-II, İstanbul 1973.
- _____, **Avrupa Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya**, C.III, İstanbul 1981.
- BABİNGER, F., **Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı**, (Çev. D. Körpe), İstanbul 2002.
- BARKAN, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.133-153.
- BAYIR, Ö., "Çağ Açan Fetih İçin Yapılan Hazırlıklar," **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.322-337.
- BAYKAL, K., **Bursa ve Anıtları**, İstanbul 1982.
- BIYIKTAY, Ö.H., **Yedi Yıl Harbi İçinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı**, İstanbul 1934.
- BOSWORTH, C.E., **İslam Devletleri Tarihi**, (Çev. E. Merçil-M.Ş. İpşirli), İstanbul 1980.
- DANIŞMEND, İ.H., "Hayrullah Efendi'nin Gördüğü Üç Bursa", **Bursa**, İstanbul 1948, s.40.
- DELİBAŞI, M., "Osmanlı-Bizans İlişkileri", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.123.
- DOLFİN, Z., "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve Zaptı", (Çev. S.S. Sinanoğlu), **Fatih ve İstanbul**, İstanbul 1953, s.28-29.

⁶¹ II. Murad'ın Bursa'daki Türbesi için bkz. E.H. Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve ...**, s.321-vd.; İ.H. Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi**, S.4, Ankara 1958, s.1-17; K. Baykal, **a.g.e.**, s.40.

⁶² Bu hususta İstanbul'un ilk türbelerinden olan Eyüp Sultan Türbesi (1454), Sadrazam Mahmut Paşa Türbesi (1474) örnek olarak verilebilir. Konu ile ilgili olarak bkz. E.H. Ayverdi, **Fatih Devri ...**, s.355, 451.

- EMECEN, F., "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri Edirne", **Edirne Serhattaki Payitaht**, İstanbul 1988, s.49-69.
- _____, **İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası**, İstanbul 2001.
- _____, "Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Fetret Dönemine", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.15-32.
- _____, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.501-520.
- _____, "İstanbul'un Fethi", **Türkler**, C.9, Ankara 2002, s.312-322.
- EREN, İ., **Rumeli'de Türk Kültürü**, İstanbul 1970.
- EVLYA ÇELEBİ, **Seyahatname**, C.V, İstanbul 1315.
- EYİCE, S., "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, C.12, S.16 İstanbul 1961, s.71-81.
- _____, "Bursa'da Osman ve Orhangazi Türbeleri", **Vakıflar Dergisi**, S.5, Ankara 1962, s.135-148.
- _____, "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", **İ.Ü. Tarih Dergisi**, C.XII, S.16, İstanbul 1962, s.71-82.
- GABRIEL, A., **Une Capitale Turque Bursa**, Paris 1948.
- GOODWIN, G., **A History of Ottoman Architecture**, London 1971.
- GÖKBİLGİN, M.T., "Kosova Meydan Muharebesi", **Aylık Ansiklopedi**, S.II, İstanbul 1946, s.526.
- HAFIZ, N., "Sultan Murad Türbesini Korumak İçin Verilen Bir Berat", **Çevren**, S.3, Priştine 1974, s.39.
- İBRAHİMGİL, M.Z.- KONUK, N., **Kosova'da Osmanlı Mimarisi**, I, Ankara 2006.
- İBRAHİMGİL, M.Z., "Balkanlarda ve Kosova'da Türk Mimarisi", **Osmanlı**, C.10, Ankara 1999, s.12-16.
- _____, "Balkanlarda Türk Kültürü ve Sanatı", **Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu**, (İstanbul 28-30 Mayıs 1999), İstanbul 2000, s.428-437.
- _____, "Kosova'da Türk Eserleri", **Türkler**, C. 12, Ankara 2002, s.23-24.
- İNALCIK, H., "Edirne'nin Fethi 1361", **Edirne, Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı**, Ankara, 1965, s.137-159.
- _____, "The Question of the Emergence of Ottoman State", **İJTS**, II/2, 1982, s.71-79.
- _____, "Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış", **Osmanlı**, I, Ankara 1999, s.37-60.
- İNBAŞI, M., "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", **Türkler**, C.9, s.154-164.
- KILCI, A., **Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Türbeler**, Ankara 2007.
- KOÇU, R.E., **Osmanlı Tarihinin Ponoraması**, İstanbul 1964.
- KONUK, N., "Kosova'daki Osmanlı Mimari Eserleri I, **Bilge**, S.30, Ankara 2001, s.53-56.
- _____, "Balkanların Fethinden Bugüne Kosova Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Türbesi", **650. Yıl Sempozyumu Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıl Dönümü**, İstanbul 2002, s.97.
- _____, "Balkanlarda Türk Varlığının Simgesi Kosova Sultan Murad Türbesi", **Akşam** (Gazete), 5.11.2003.
- KONUKÇU, E., **Anadolu Birliğinin Sağlanmasında Otlukbeli Savaşının Yeri ve Önemi Paneli**, Ankara 1997.
- KÖPRÜLÜ, F., **Influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres Mystiques Musulmans**, İstanbul 1929.
- _____, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, Ankara 1972.
- KURAL, M., "Çelebi Mehmed'in Yeşil Türbesi 1941-1943 Restorasyonu", **Güzel Sanatlar Mecmuası**, S.5, s.50-102.
- NEŞRİ, M., **Kitab-ı Cihannüma** (Sad. F.R. Unat-M.A. Köymen), C.I, Ankara 1949.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

- NICOL, D., **Bizans'ın Son Yüzyılları 1291-1453**, (Çev. B. Umut), İstanbul 1999.
- ŞENYURT, O., "Kosova'da Murad Hüdavendigâr Türbesi ve Ek Yapıları", **METU JFA**, C.29, S.2, Kocaeli 2012, s.285-311.
- TEXIER, C. **Küçük Asya**, (Çev. A. Suad), C.I, İstanbul 1339-1340.
- TURAN, O., **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 1971.
- UYSAL, A.O., "Yugoslavya'da Bazı Türk Eserleri Hakkında", **Araştırma**, C.IV, Ankara 1992, s.38-45.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", **Vakıflar Dergisi**, S.4, Ankara 1958, s.1-17.
- VIRMİÇA, R., **Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri**, I, Ankara 1999.
- WITTEK, P., **The Rise of Ottoman Empire**, London 1938.
- YÜKSEL, İ.A., "Kosova'da Türk Eserleri", **I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, Ankara 1992, s.45-50.

FOTOĞRAFLAR

Foto.1: Kosova Ovasının genel görünüşü

Foto.2: Külliye'nin genel görünüşü (M.Z. İbrahimgil'den)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto.3: Türbenin dış avlu duvarı

Foto.4: Türbedar Saniye Hanım

Foto.5: Giriş kapısı üzerindeki kitabe

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto.6: Türbenin görünüşü

Foto.7: Pencerelerin içten görünüşü

Foto.8: Türbenin pencere ve köşe profilleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto.9: Girişin günümüzdeki durumu

Foto.10: Hüdavendigâr'ın sandukası

Foto.11: Kubbenin içten görünüşü

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

Foto.12: Selamlığın ön cephesi (2008)

Foto.13: Selamlığın ön ve yan cephesi (2001)

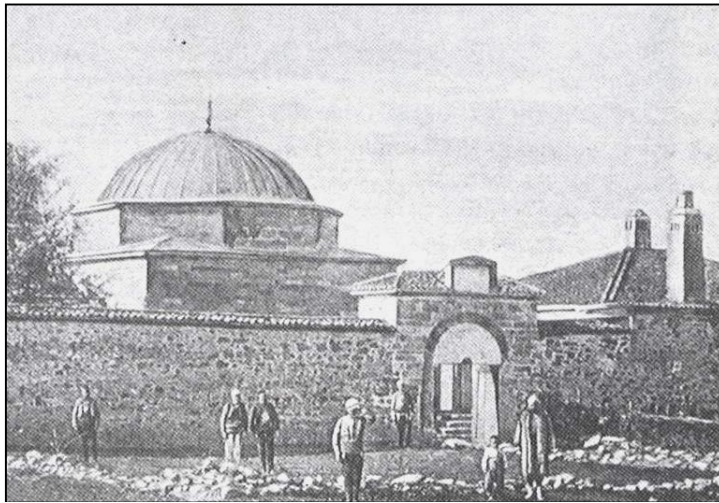

Foto.14. Abdülaziz Çeşmesi'nin bulunduğu yer (M.Z. İbrahimgil'den)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto.15: Abdülaziz Çeşmesi'nin kitabesi (M.Z. İbrahimgil'den)

Foto.16: Ali Hacı (Selamlık) Çeşmesi

Foto.17: Ali Hacı (Selamlık) Çeşmesi kitabesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

Foto.18: Türbenin önündeki anıt-ağaç

Foto.19: Sultan Reşad Çeşmesi

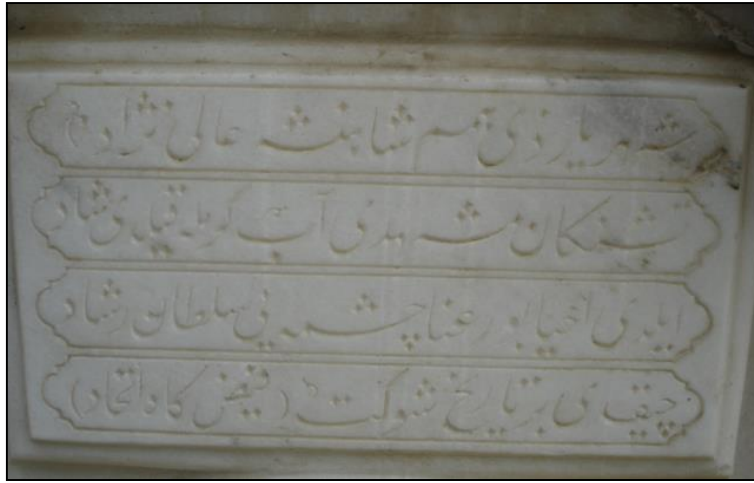

Foto.20: Sultan Reşad Çeşmesi kitabesi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

Foto.21: Hafız Mehmed Paşa'nın Mezarı

Foto.22: Hafız Mehmed Paşa'nın Mezarından ayrıntı

Foto.23: Hafız Mehmed Paşa'nın Mezar kitabesinin alt kısmı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

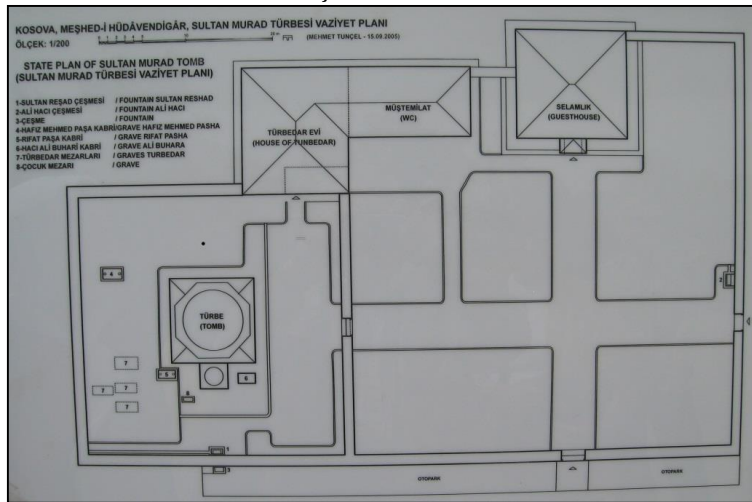

Foto.24: Halil Rifat Paşa'nın Mezarı

Foto.25: Halil Rifat Paşa'nın mezar kitabesi

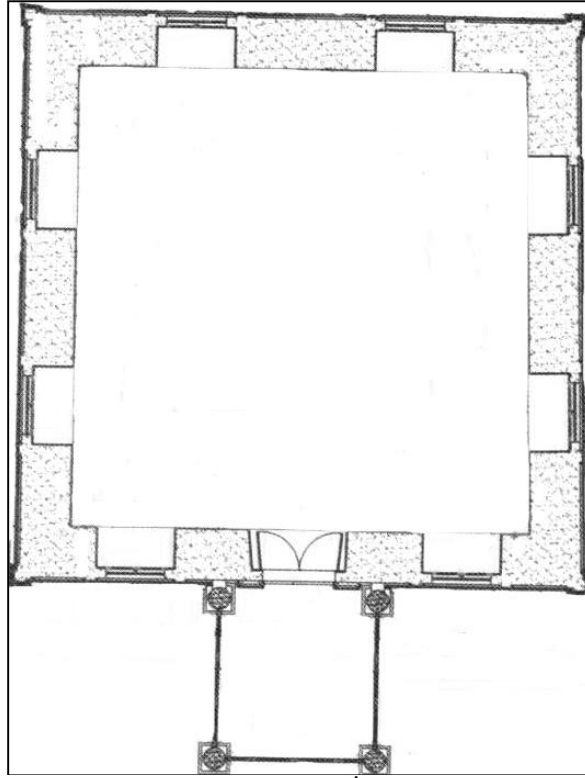
ÇİZİMLER

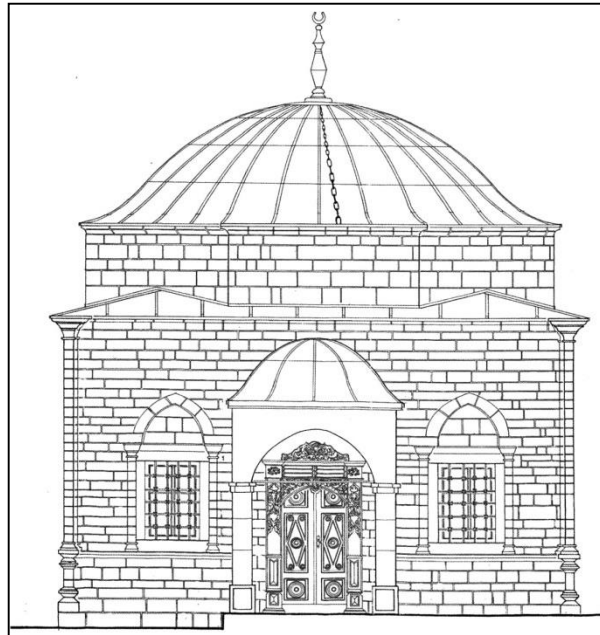
Çiz.1: Türbenin vaziyet planı (M.Z. İbrahimgil'den)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

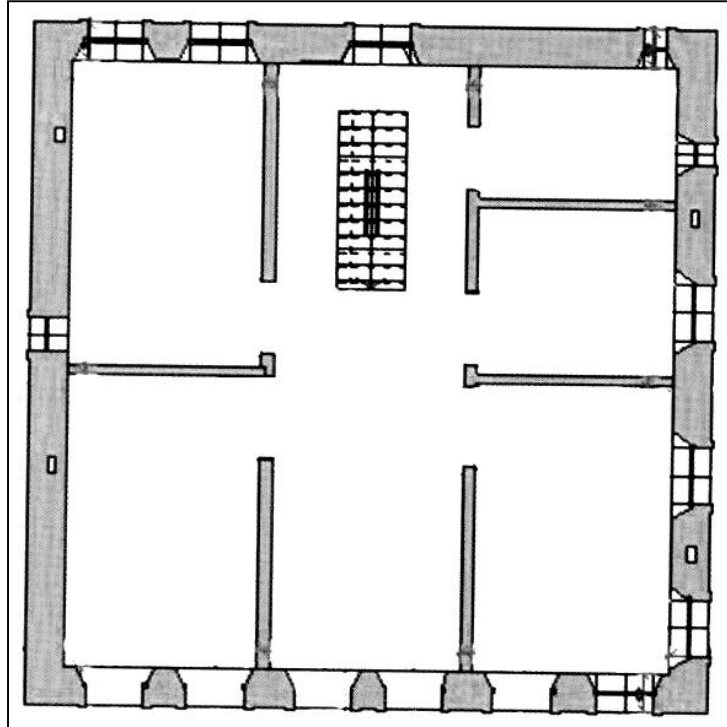
Çiz.2: Türbe planı (M.Z. İbrahimgil'den)

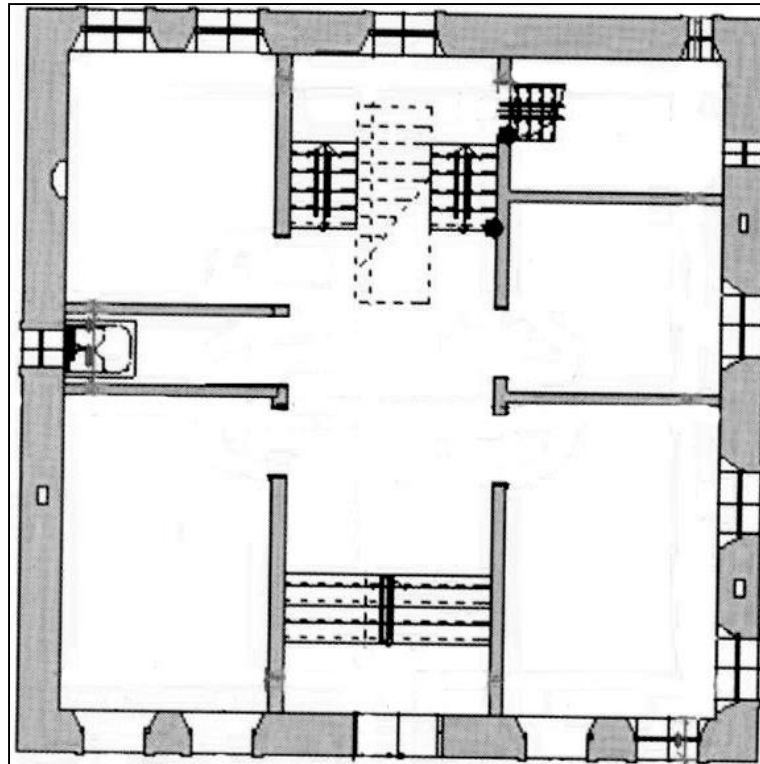
Çiz.3: Türbenin cephe çizimi (M.Z. İbrahimgil'den)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 10 Fall 2014

Çiz.4: Selamlık alt kat planı (M.Z. İbrahimgil'den)

Çiz. 5: Selamlık üst kat planı (M.Z. İbrahimgil'den)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/10 Fall 2014

